

ČIKAŠKA ŠKOLA U URBANOJ SOCIOLOGIJI

Vesna Popovski

Institut za društvena istraživanja, Zagreb

Čikaška škola urbane sociologije gotovo sve probleme društvenog života promatra isključivo kao urbane, veže ih uz prostor, pa se onda prostor javlja kao nezavisna i objašnjavajuća varijabla.

Predmet koji je ponajviše zaokupljao pažnju je »osobna i socijalna dezorganizacija«, koja nije isključivo predmet socijalne patologije, već se treba promatrati i s aspekta »socijalne reorganizacije«.

Proces koji je najznačajniji za razumijevanje brzog rasta grada je prostorna pokretljivost. O socijalnoj pokretljivosti puno se rjeđe govorilo.

Unutar čikaške škole ljudska je ekologija doživjela snažan razvoj, pošto leži u osnovi klasične teorije grada koja ekološkim obrascem tumači probleme društvenog života.

Čikaška škola afirmira kvalitativnu metodologiju. Zato posebno njeguje metodu sudjelujućeg promatranja. Naglašava potrebu neposrednog kontakta s ispitanicima, budući da ju zanima zapažanje i interpretacija određene situacije od strane ispitanika. Kvantitativne tehnike se ne zanemaruju, ali služe kao pomoćne, barem u prvom periodu razvoja škole.

1. Uvodna bilješka

Čikaška škola veže se uz same početke američke sociologije. Predmet njenog bavljenja bila je socijalna adaptacija imigranata na grad, gdje se grad javlja kao nezavisna varijabla koja se objašnjava ekološkim obrascem. Posebno je značajan njezin doprinos razvoju kvalitativne metodologije. Čikaška škola nosi u sebi osnovnu karakteristiku početaka američke sociologije — empirijsko-istraživačku orijentaciju.

2. Mogući utjecaji

Krajem 19. i početkom 20. stoljeća Chicago je »poplavljen« imigrantima iz cijelog svijeta, npr. u Chicagu 1910. godine živi 1 600 000 stanovnika, a 1920. godine već 2 700 000¹. Uz njihov dolazak veže se postanak čikaškog sluma koji

1) Prema J. R. Mellor: »Urban Sociology in an Urbanised Society«, Routledge and Kegan Paul, London 1977.

postaje predmet zanimanja, prije svega, W. I. Thomasa, profesora na Odsjeku za sociologiju Čikaškog sveučilišta² i grupe znanstvenika okupljenih oko Hull-House Papersa³.

W. I. Thomas, predstavnik prve generacije te škole, poznat je po svom zanimanju za etničke grupe, prije svega za poljske seljake. Nekoliko je puta odlazio u Evropu, gdje je u suradnji s poljskim sociologom F. Znanieckim proučavao poljske seljake u evropskim zemljama. Po povratku istraživao je poljsku zajednicu u Chicagu.⁴ Zajedno sa Znanieckim zalaže se za socijalno-psihološki pristup u proučavanju društva. U žarištu zanimanja su mu ljudske grupe i njihovo zapažanje i interpretacije situacije. Upravo zbog različitog zapažanja i interpretacije situacije različite ljudske grupe u istoj situaciji različito reagiraju. Zato punu pažnju treba pokloniti neposrednom kontaktu s ispitanicima i proučavanju njihovih osobnih dokumenata. Prema tome, njihov metodološki aksiom glasi: zapažanje i interpretacija subjekta su teorijska osnova empirijskog istraživanja.⁵

W. I. Thomas sa sveučilišta u Alabami upoznao je R. Parka i kako je bio veoma zadovoljan njegovim istraživanjima o Crncima, pozvao ga je da dođe u Chicago. R. Park je najznačajniji predstavnik druge generacije čikaške škole. Kod njega se jasno može vidjeti utjecaj obrazovanja na predmet i metodu bavljenja, a pošto je najznačajniji predstavnik druge generacije te utjecaje treba naznačiti jer su odredili pravac razvoja škole.

Kao student Mičigenskog sveučilišta slušao je W. Jamesa i J. Deweya, gdje se upoznao s Weberovim aksiomom »subjektivne interpretacije« posredstvom pragmatizma. Park je razvio zanimanje za empirijske studije socijalne stvarnosti, posebno za fenomen komunikacija i javnog mnijenja. Na prijedlog J. Deweya proučava socijalnu funkciju i prirodu novina radeći kao novinar.

Nakon jednog desetljeća vratio se akademskim studijama jer je bio »za-interesiran za komunikacije i kolektivno ponašanje i želio je znati što sveučilište ima kazati o tome.«⁶ Magistrirao je na Harvardu, ali kako sasvim nije bio zadovoljan otišao je u Njemačku da bi se upoznao s evropskim doprinosom kolektivnoj psihologiji i socijalnoj filozofiji.

Na prijelazu između dva stoljeća slušao je G. Simmela na Humboldtovom sveučilištu u Berlinu. Hughes je napisao: »To su bile njegove jedine poduke u sociologiji — poduke koje su duboko utjecale na smjer razvoja američke sociologije.«⁷ Parkov odnos spram Simmela bio je »eklektičan«.

2) Prvi odsjek za sociologiju osnovan je u Chicagu 1892. godine »pod palicom« Albiona Smalla.

3) »Ako idemo unatrag sve do 1895. godine u Hull-House Papers susrest ćemo se s urbanim studijama. Bilo bi korektno kazati da sistematske urbane studije u Chicagu počinju s Hull-House studijama. Edith Abbott Sophonisba Breckenridge u Chicago School of Civics and Philanthropy (kasnije je prerasla u School of Social Service Administration ovog čikaškog — V. P.) Sveučilišta) nastavljaju studije imigranata i ostali rad Hull-House.« — E. W. Burgess and D. J. Bogue, »Research in Urban Society«, str. 4. u E. W. Burgess and D. J. Bogue, »Urban Sociology«, The University of Chicago Press, Chicago and London 1967.

4) Rezultat njihova zajedničkog rada je studija »The Polish Peasant in Europe and America, 1918—1920«, New York, 1924—1936, Vol. I—VI.

5) Detaljnije o tome vidi: Ivan Kuvačić, »Znanost i društvo«, Naprijed, Zagreb 1977, str. 19—34.

6) Iz nepublicirane autobiografske izjave R. Parka, veljača 1929, citirano po D. Levinu, »Uvod« za knjigu člana G. Simmela, »On Individuality and Social Forms«, The University of Chicago Press, Chicago and London, 1971, str. 49.

7) Ibid., str. 50

Simmelove ideje pokušao je prevesti na prihvatljiviji jezik ali ih je pritom kako simplificirao tako i modificirao u skladu s defniranjem sociologije ne kao znanosti o formama čiste i jednostavne zajednice, već kao znanosti o kolektivnom ponašanju.

1. Dok su Simmela zaokupljali idealni tipovi formi socijalne interakcije i pojave tih formi, dotle Park usredotočuje svoj empirijski rad na tipove kolektiviteta.

2. Simmel je u analizi individue polazio od Kanta, tj. od kategorija sličnosti i različitosti i tvrdio da nikada u potpunosti ne možemo sagledati drugog čovjeka jer sebi ne možemo predstaviti čovjeka koji se od nas razlikuje. Svaki je čovjek i individua i član grupe, ali se ne smije zaboraviti ni na njegovu izvandruštvenu prirodu⁸. Parka su zanimali oni tipovi ljudi koji su bili isključeni iz društva — kriminalci, prostitutke, skitnice itd.

3. Simmel je smatrao da je konflikt unutar jednog društva konstruktivan sve dotle dok se ne javlja jaz između postojećih formi i vitalnih potreba. Park konflikt smješta u sferu predsocijalnog, jer socijalno izjednačava s konsensusom. Simmelov članak »Metropolis i mentalni život«⁹ utjecao je kako na Parka tako i na L. Wirtha. Najdublji problem individue u modernom društvu je očuvanje nezavisnosti i individualiteta u odnosu na historijsku baštinu, moć društva, kulturu i tehniku života, smatrao je Simmel. Zato onoga koji se zanima za moderno društvo treba zanimati proces adaptacije pojedinca na snage koje leže izvan njega. Psihološki fundament na kojemu izrasta individualitet u metropoli je intenzifikacija emocionalnog života koji se vrlo brzo mijenja kao i kontinuirana izmjena vanjskih i unutrašnjih utjecaja. Ti psihološki uvjeti formiraju osjetilne temelje mentalnog života. Intelektualni karakter mentalnog života u metropoli postaje razumljiviji u odnosu spram maloga grada koji se temelji na emocijama i ustaljenim i konzerviranim emocionalnim relacijama. Simmel je psihološki utemeljio razliku između sela i grada i time stvorio osnovu za poznatu dihotomiju urbano — ruralno društvo. Reakcije metropolitanskog tipa su mentalnog karaktera jer je um najprilagodljiviji od svih naših »unutrašnjih snaga svijesti i podsvijesti«. Metropolis je sjedište novčane ekonomije. I ljudi i stvari promatraju se kroz kategoriju kvantitete. Stanovnik metropole sebe doživljava kao slobodnog u odnosu spram predrasuda koje »omeđuju« osobe u malim gradovima. Tjelesna blizina i nedostatak prostora omogućuju intelektualnu udaljenost.

Park je svoje studije u Evropi nastavio slušajući Windelbanda u Strasbourgu i Heidelbergu, kod koga je i doktorirao sa temom »Gomila i publika«.

Potrebno je spomenuti još jednog njemačkog mislioca koji je znatno kasnije utjecao na Parka. To je O. Spengler i njegovo djelo »Propast zapada«¹⁰. Parka nije zanimala cjelokupna Spenglerova filozofija povijesti ili kako je on sam naziva »morfološka teorija povijesti«, već isključivo onaj dio koji se

8) Podrobnije o tome u članku G. Simmela »How is Society Possible?«, 1908 — nalazi se u spomenutoj knjizi članaka, str. 6—22.

9) Objavljen 1903. godine — nalazi se također u već spomenutoj knjizi članaka, str. 324—339.

10) Oswald Spengler, *Der Untergang des Abendlandes*, München 1918.

odnosi na grad. »Posve je točna činjenica, ali nikada do kraja spoznata, da su sve velike kulture rođene u gradu. Čovjek druge generacije je životinja koja gradi grad. To je zbiljski kriterij svjetske povijesti za razliku od historije čovječanstva: svjetska povijest je povijest čovjeka grada. Nacije, vlade, politike, religije — sve počiva na temeljnoj činjenici ljudske egzistencije, gradu.«¹¹

3. Razvoj škole

Vrativši se u SAD, Park odlazi na Sveučilište u Alabami, a 1913. godine dolazi u Chicago kao predavač na Odsjek za sociologiju.

1916. godine E. W. Burgess također dolazi na Odsjek za sociologiju čikaškog Sveučilišta. Zajedno s Parkom predaje kolegij »principi sociologije« i u koautorstvu pišu knjigu »Uvod u sociološku znanost«. Ubrzo pokreću i kolegij iz terenskog istraživanja. Burgess pokreće kolegij iz socijalne patologije i proučava, prije svega, razne oblike kriminala i prostitucije. Dobivene podatke ucrtava u planove grada. Taj je kolegij bio neobično značajan za Burgessov daljnji rad jer mu je ukazao na neadekvatnost administrativnog određenja grada, kao i na to da grad ima definitivan obrazac i strukturu. Oblici socijalne patologije usmjeravaju orijentaciju pojedinih sociologa te škole k socijalnom radu »ambiciji da se shvate i interpretiraju socijalne i ekonomske snage što djeluju u slamu i njihov učinak na socijalnu i personalnu organizaciju onih koji tamo žive«¹².

Grad se, prema tome, shvaća kao »sociološki laboratorij«, tj. analitički totalitet ili drugim riječima, nezavisna i objašnjavajuća varijabla.

Kada Burgess retroaktivno govori o istraživačkom programu »Grad kao sociološki laboratorij« tada ga dijeli u tri faze:

1. »Otkrivanje fizičkog (prostornog) obrasca grada« (1916—1923). U tom su razdoblju istraživane socijalne pojave s područja socijalne patologije na osnovi kojih se manipuliralo. »Bili smo impresionirani velikim razlikama između različitih susjedstava u gradu i jedan od naših najranijih ciljeva bio je pokušaj da utvrdimo obrazac za to šarenilo razlika i da ga učinimo razumljivim. Mapiranje je bila metoda koja je najbolje odgovarala tom problemu«¹³. Mapiranje im je ukazalo na neadekvatnost administrativnog principa u određenju grada, ali novi princip nisu umjeli afirmirati.

2. »Nastanak organiziranog istraživačkog programa« (1924—1934). To je razdoblje kada čikaško Sveučilište nalazi sponsora u Rockefellerovoj fondaciji, što je neobično važno budući da su do tada sami istraživači morali nalaziti sredstva¹⁴.

Koje su bile osnovne ideje i metode istraživanja?

11) Citirano po R. Park, »The City: Suggestions for the Investigation of Human Behavior in the Urban Environment«, str. 3 u R. R. Park and E. W. Burgess, »The City«, The University of Chicago Press, Chicago and London 1967.

12) »Urban Sociology«, str. 5.

13) »Urban Sociology«, str. 6.

14) Istraživanje o lualicama izloženo u knjizi N. Andersona, »The Hobo«. Chicago 1923 financirano je tako da je »kralj« lualica dr Ben Reitman izmolio sredstva u iznosu od 300 dolara od poznatog novinara dr Evansa, koji je pisao o zdravstvenoj politici u čikaškom »Tribune«.

Istraživači te škole afirmiraju dihotomiju urbano — ruralno društvo, tj. smatraju da grad ima specifičnu organizaciju i način života (tu će misao razviti i produbiti L. Wirth), po kojem se razlikuje od sela. Grad je podijeljen na prirodna područja koja imaju specifičnu funkciju u životu grada, svoje institucije, grupe i vlastitost. Prirodna se područja javljaju na tragu podjele grada prema neadministrativnom principu. Naime, bilo je uočeno da se u nekim dijelovima grada formiraju homogeni slojevi nastali na osnovi: etničkog, socijalnog ili nekog drugog kriterija. Prirodna su područja promatrali s dva aspekta: 1. fizički (prostorni) obrazac (ne samo topografija već i strukture stvorene radom čovjeka — mjesta stanovanja, rada i igre). 2. kulturni život (način života, običaji).

Istraživače je mnogo više zaokupljao kulturni aspekt, posebno socijalna patologija, čije istraživanje zahtijeva mnogobrojne statističke podatke. Popisi stanovništva bili su provedeni ali podaci nisu bili publicirani i do kraja obrađeni, tako da su istraživači morali razmisliti o drugim metodama prikupljanja podataka. Tako Cooley predlaže metodu uživljavanja (smatra ju idealnom sociološkom metodom), a Blumenthal proučavanje osobnih dokumenata i životne historije. U polemici oko prednosti i nedostataka svake metode »iskristalizirala« se ideja o primjeni metode sudjelujućeg promatranja. Pored već spomenutog autori koji su se zalagali za primjenu ili primjenjivali tu metodu treba istaknuti i Th. Veblena, koji prvi započinje istraživanje marginalnih grupa koristeći se vlastitim životnim iskustvom. Sve studije čikaške škole pisane su na osnovi sudjelujućeg promatranja ili neposrednog životnog iskustva, a tek u kasnijem periodu korišteni su statistički podaci. U tom se razdoblju nije kritički pristupilo toj metodi, već se o njenim prednostima i nedostacima počinje govoriti u doba reafirmacije kvalitativne metodologije, kada nastaju brojne studije po uzoru na čikašku školu.

3. »Ekonomska kriza i ratne godine« (1935—1945).

1934. godine Brugess predlaže da se za potrebe projekta popiše stanovništvo u Chicagu, na čemu je radio i na čemu bi sociolozi imali veći utjecaj. Prijedlog je na opće čuđenje bio vrlo brzo prihvaćen, i zbog toga ili možda prije svega, po mišljenju nekih autora, što je omogućio da se zaposli oko 1 000 ljudi. Tokom popisa korištene su mape načinjene za potrebe jednog ranijeg projekta. Mape su sadržavale osnovne podatke: željezničke tračnice, ceste, zemljište na kojem su trgovine, stambene zgrade, idnustrija, parkovi, bulevari i zemljišta na kojem nitko ne živi. Takva mapa križana je sa socijalnim podacima jer su se željele pronaći granice prirodnih područja — rezultat je bio grad podijeljen na lokalne zajednice. Tako dobivene mape potakle su mnogobrojna pitanja na koja se nije moglo odgovoriti koristeći se samo podacima dobivenim statističkim metodama. Metoda sudjelujućeg promatranja pokazala se ponovo, po mišljenju istraživača, nezaobilaznom.

4. Najznačajniji autori-istraživači

R. Park ne promatra grad samo kao skup pojedinaca, socijalnih naprava, institucija i administrativnih planova, već i kao stanje svijesti, skup običaja i tradicija¹⁵. Ili, bolje bi bilo reći, pred sebe postavlja taj zahtjev.

15) Pogledati članke R. Parka u knjizi »The City«.

U Parkovo doba javlja se tendencija proučavanja grada ne više samo s geografskog stajališta (topografija, veličina, gustoća), već i s ekološkog stajališta (prostorna distribucija lokalnih zajednica). Ističe, također, da grad treba proučavati i kao ekonomsku jedinicu. Zapazio je multiplikaciju struka i zanimanja i otuda zaključuje da se ekonomska organizacija grada osniva na podjeli rada. Grad je, također, prirodno mjesto stanovanja civiliziranog čovjeka. Parku je dovoljan dokaz za tu tvrdnju Spenglerova teza da su sve velike kulture rođene u gradu.

Prilikom izrade teorijskog programa za proučavanje urbanog života¹⁶ predlagao je da se grad proučava s tri aspekta: fizička (prostorna) organizacija, zanimanje i kultura.

Kritički pristupa proučavanju grada kroz planove koji su »čisto umjetne konstrukcije« (najčešće pravilnog geometrijskog oblika), pa prema tome ne poštuju jednu od osnovnih karakteristika grada — običaje i tradiciju ljudi koji u njemu žive. Upravo zbog toga zalaže se za proučavanje grada kroz prirodna područja, tj. lokalne zajednice. Takav pristup problemima grada leži u određenju tih problema kao socijalnih pojava s područja socijalne patologije.

Razvoj industrije potiče razvoj sve većeg broja struka i zanimanje. Nastaje socijalna i ekonomska organizacija društva vezana uz lokalnu zajednicu, obiteljske veze, etničku kulturu i afirmira se organizacija društva zasnovana na zanimanju. Rezultat je industrijsko društvo u čijem temelju leži zajednica interesa.

U gradu slabe primarne veze tako da se mijenjaju funkcije: obitelji, crkve i škole. Povezanost unutar etničkih grupa, također, slabi, posebno u drugoj generaciji. Sve to rezultira povećanjem broja zločina i drugih oblika »dezorganizacije«, jer se ne mogu naći kanali asimilacije.

Park se zalaže za vezivanje prostorne organizacije grada uz etničke grupe, jer unutar njih može konzistentno (budući da su to relativno zatvorene cjeline) promatrati razne oblike urbanog života (obitelj, crkva, škola, susjedstvo, mobilnost, segregacija, socijalna kontrola...). S takvim shvaćanjem predmeta urbane sociologije polemizira M. Castells kada i sam pokušava odrediti predmet urbane sociologije. Po njemu, Park ga preširoko određuje jer obuhvaća sve pojave koje se događaju u urbanom kontekstu, koje nikako ne mogu biti predmet bavljenja isključivo urbane sociologije. Druga se Castellsova primjedba odnosi na shvaćanje grada a u istraživanjima prirodnih područja kao nezavisne varijable. A kada to shvaćanje smjestimo među ljudsku ekologiju tada sve socijalne probleme grada možemo riješiti poboljšanjem prostornih uvjeta života.

Na žalost drugi aspekt proučavanja grada Parka nije posebno zainteresirao. Da li to znači da se s razvojem industrije mijenja predmet urbane sociologije, da to nisu više prirodna područja, tj. lokalne zajednice, već tipovi zanimanja, odnosno struktura interesa? Precizno se na to pitanje ne može odgovoriti. Već sama mogućnost da se na takav način artikulira pitanje pokazuje opravdanom Castellsovu kritiku Parkova predmeta urbane sociologije.

16) »The City« str. 3.

Kada Park govori o nestajanju socijalnih grupa i razvijanju tipova zanimanja, tada, čini se, poistovećuje socijalne grupe s etničkim grupama u kojima dominiraju primarne veze, za razliku od industrijskog društva u kojem dominiraju sekundarne veze. Terminologija mu je, prema tome, nejasna i nevažovijetna.

Što se tiče trećeg aspekta, koji je vrlo općenito nazvao kulturom, on je upravo zbog preširokog određenja predmeta urbane sociologije apsolviran unutar prvog aspekta.

Parkovu fasciniranost svakodnevnim životom Wirth tumači Parkovim priklanjanjem fenomenološkom empirizmu, tj. »približavanje suviše blizu činjenicama«. Otuda proučavanje svake činjenice zasebno a, također, i njeno nesmeštanje u širi društveni kontekst.

* * *

»U SAD je, naime, proučavanje ljudskih društava potaklo razvoj različitih disciplina. U prvom redu »ekologiju društva« koja, primjenjujući na područje istraživanja ljudskog života preokupacije biološke znanosti ekologije, proučava odnos između čovjeka i sredine u kojoj on živi. Postoji ekologija čovjeka kao što postoji ekologija biljaka i životinja. U Chicagu su najranije započela istraživanja te vrste, a njihovi su prvi rezultati sabrani u djelu Parka, Burgessa i McKenzia »The City« obavljenom 1925. godine, gdje McKenzie definira tu disciplinu ovim riječima: »Ekologija društva predstavlja proučavanje vremenskih i prostornih odnosa u kojima žive ljudska bića ukoliko na njih djeluju selektivne, distributivne i adaptivne sile fizičke sredine.«¹⁷

Već iz te definicije može se uvidjeti osnovna karakteristika ljudske ekologije koja se lapidarno naziva ekološkim obrascem — socijalne pojave su posljedica djelovanja prostorne (fizičke) sredine.

Ljudska ekologija snažno je utjecala, kao što je rečeno, na nastanak i razvoj ekoloških teorija o strukturi grada. Jedna od najpoznatijih teorija je koncentrično-zonalna teorija E. W. Burgessa. Po toj teoriji grad se sastoji od pet koncentričnih krugova za koje se uvriježilo ime — zona. Središte tih koncentričnih krugova čini poslovni centar — prva zona. Druga zona, što se prostire oko prve, je područje tranzicije u koju prodire prva zona, ali je ona isto tako, područje devijantnog ponašanja — u toj zoni postoje slamovi. Prema tome, ta zona nema točno definiranu strukturu. Treća zona je zona radničkog stanovanja u koju »bježe« stanovnici druge zone. Četvrtu zonu naseljavaju pripadnici višeg socijalnog položaja, a u ovom slučaju kriterij za viši socijalni položaj su prihodi. Petu zonu čine gradovi sateliti čijim stanovnicima je potrebno i do šezdeset minuta da bi stigli do centra grada.

M. Castells smatra da Burgess griješi »kada grad zamišlja kao produkt akcije ekološkog kompleksa«.¹⁸ Burgess socijalnu pojavu nastalu pod specifičnim uvjetima promatra kao univerzalnu pojavu. Po Burgessovom modelu L. F. Schnore je istraživao latinskoameričke gradove i došao do zanimljivog zaključka koji se temeljio na različitom prostornom rasporedu zona, tj. viša

17) Louis Chevalier, »Problemi sociologije gradova«, str. 324, »Sociologija«, Naprijed, Zagreb 1966.

18) M. Castells, »Is There an Urban Sociology?«, str. 41, u »Urban Sociology«, ed. C. G. Pickvance, Tavistock Publication, London 1976.

klasa u tim gradovima živi u centru. Schnore ne pobija Burgessovu teoriju već na istim osnovama nudi novi obrazac. Castells će to izraziti na slijedeći način: »ovaj (Schnoreov — V. P.) obrazac i onaj što ga je opisao Burgess, dva su stupnja istog procesa — procesa brze industrijalizacije, ekonomije tržišta, bez pokušaja kontroliranja obrasca urbanog rasta. Zapravo Burgessovi argumenti počivaju na nekoliko implicitnih pretpostavki što ih je identificirao ortodokсни ekologist Quinna: socijalna heterogenost, trgovačko-industrijski grad, privatno vlasništvo, jednaka mogućnost korištenja transporta, jeftina zemlja na periferiji aglomeracije, vladavina tržišta¹⁹. Model što ga je predložio Burgess može, prema tome, eventualno odgovarati liberalnom kapitalizmu.

Burgess različite slojeve društva »raspoređuje« u prostor, vezuje uz određeni prostor u gradu a ne smatra potrebnim da išta kaže o socijalnoj strukturi i stratifikaciji društva. Osim toga, nema ni jedinstven kriterij prilikom formiranja zona: jedamput je to rad, drugi put stanovanje, a treći put vremenska udaljenost.

Prema tome, nije čudno što ova teorija nije u istraživanjima često primjenjivana, premda je vrlo često spominjana.

Određivanje strukture grada prema neadministrativnom principu najkarakterističnije je za čikašku školu. Istraživači te škole uočili su okupljanje nekih skupina, prije svega etničkih grupa, na određenom prostoru, što su onda nazvali prirodnim područjem, a skupine, grupe lokalnim zajednicama proučavali su, ponajviše, socijalne pojave s područja socijalne patologije. Pošto je ljudska ekologija utjecala i na određenje strukture grada prema neadministrativnom principu ne treba se čuditi zaključku istraživača: poboljšanjem prostornih uvjeta života nestat će socijalna delinkvencija s određenog područja. Međutim, istraživanja rađena na tragu te teorije vrlo su zanimljiva,²⁰ svakako ne zbog zaključaka koji su izvedeni iz spomenutog, već zbog metode sudjelujućeg promatranja što tada doživljava široku primjenu. Ta metoda čini srž kvalitativne metodologije koja svoj ponovni bum doživljava poslije drugog svjetskog rata.

* * *

1938. godine izašao je članak L. Wirtha »Urbanizam kao način života«. Taj je članak imao dalekosežne učinke u razvoju urbane sociologije. Gotovo ga svi urbani sociolozi spominju bez obzira da li su se kritički odnosili spram njega ili su ga prihvaćali a svog autora svrstao je u red najistaknutijih urbanih sociologa.

Već sam naslov vrlo je uputan. U njemu je izraženo shvaćanje predmeta urbane sociologije. Urbana sociologija je definirana kao znanost o načinu života u gradovima i o pokušajima transformacije tog načina života, tj. kao znanost o urbanizmu.

Wirth smarta da je početak moderne civilizacije najbolje »signaliziran« rastom velikih gradova u kojima je čovjek odijeljen od organske prirode. Ta

19) *ibid.*, str. 41.

20) To su bila slijedeća istraživanja: W. I. Thomas, *Unadjusted Girl*, Chicago 1923, N. Anderson, *The Hobo*, Chicago 1923, L. Wirth, »The Ghetto«, Chicago 1927, F. Trasher, »The Gang«, Chicago 1927, H. Zorbaugh, »The Golden Coast and the Slum«, Chicago 1929, E. Sutherland, »The Professional Thief«, Chicago, 1937. Pogledaj »Iz nastave sociologije za nastavu sociologije«, *Revija za sociologiju*, 3—4/1973.

odijeljenost ukazuje mu na urbano-ruralnu razliku. Analizirajući urbano nije ga sveo u granice populacije koja živi u gradu. »Utjecaji koje grad čini na društveni život čovjeka su veći nego što pokazuje postotak urbane populacije: grad nije samo mjesto stanovanja i rada modernog čovjeka, već inicijator i kontrolni centar ekonomije, politike i kulturnog života koji je privukao i najudaljenije zajednice svijeta u orbitu i isprepleo odvojena područja, ljude i aktivnosti u kozmos«²¹. Koje su to nove kvalitete što ih nudi grad? Potrebno je analizirati, prije svega, pojam grada, uvidjeti njegove karakteristike da bismo iz njih mogli derivirati nove kvalitete. Grad nije »kreacija koja nastupa trenutačno, već proces koji traje dulje. Zbog te svoje karakteristike on u sebi nosi načine života karakteristične za ruralnu sredinu. Konkretno, ekonomisti, historičari, geografi, pravnici dali su svoje definicije grada, sociolozi ne²². Sociolozi trebaju uzeti u obzir i način življenja u gradu. Wirth pokušava operacionalizirati taj pojam i dolazi do slijedećeg zaključka: »Za sociološke potrebe grad se može definirati kao relativno velika, gusta i stalna naseobina socijalno heterogenih individua«²³.

Na što ukazuje veličina, tj. broj stanovnika? Wirth ističe da povećanje broja stanovnika u naselju utječe na veze među njima. Primarne veze slabe na uštrb sekundarnih. Ljudi se susreću preko uloga koje obavljaju, što čini susrete impersonalnim i segmentarnim. Razlike među ljudima ne samo da se toleriraju, već se i nagrađuju, jer im omogućuju da budu korisni jedni drugima. Kao što je u gradu omogućen veći stupanj slobode (slabi socijalna kontrola), isto tako se javlja nedostatak participacije, osamljenost, površnost. U gradu nema neposrednih kontakata, već se komunikacija razvija indirektnim putem, putem reprezentacije.

Što se tiče gustoće (koja je definirana kao povećanje u broju na točno definiranom području), već je Durkheim ukazao da ona proizvodi diferencijaciju i specijalizaciju »jer samo na taj način područje može podržavati brojčana povećanja«²⁴. A. G. Simmel je u svom, već spomenutom, eseju ukazao na pojavu fizičke blizine i socijalne udaljenosti. Mjesto rada i mjesto stanovanja se odvajaju, a prostor se počinje valorizirati što dovodi do prostorne segregacije.

U polje heterogenosti ubrajaju se najrazličitiji oblici individualnosti, nestajanja kastinske zatvorenosti, »kompliciranje« klasne strukture, stvaranje mnoštva društvenih grupa, razvijanje kozmopolitizma, uvođenje pojma prosječne osobe.

M. Castells je najoštriji kritičar Wirtha. Njegova kritika se sabire u dvije točke:

1. »Nedostatak znanstvene baze«. Ukoliko se način života definira pomoću: veličine, gustoće i socijalne heterogenosti tada se to pokazuje »kao kolekcija zdravorazumskih hipoteza kojima nedostaje unutrašnja teorijska

21) L. Wirth, »Urbanism as a Way of Life«, str. 60—61, u L. Wirth, »On Cities and Social Life«, The University of Chicago Press, Chicago and London 1964.

22) Danas se nalazimo u istoj situaciji, ali na suprotnom polu — koliko je urbanih sociologa toliko je i definicija grada.

23) *ibid.*, str. 66.

24) M. Castells, »Theory and Ideology in Urban Sociology«, str. 68, u »Urban Sociology«, ed. C. G. Pickvance, Tavistock Publication, London 1976.

koherentnost. Teško može biti prihvaćeno da socijalna organizacija i kulturni sistem počivaju na broju i raznolikosti individua koje konstituiraju društvo²⁴.

2. »Reakcionarni i ideološki karakter urbane sociologije«. Urbanizam kao predmet svojih proučavanja određuje sve »pojave društvenog života modernog društva« i tako urbana sociologija gubi svoj predmet. Svaka znanost mora imati svoj predmet, jer ukoliko ga nema tada je ideologija²⁵.

Ali, urbana sociologija jest ideologija i zbog toga što socijalne, političke i ekonomske pojave veže uz određeni prostor i time sužava mogućnost njihova spoznavanja. Time nas Wirth direktno vodi k mistifikaciji pojedinih kategorija i pojava. Urbanizam je mit, ideologija i to »ideologija moderniteta«.

5. Zaključak

Na osnovi ovog sažetog prikaza mogu se izvesti slijedeći zaključci:

1. Urbana sociologija u okviru čikaške škole gotovo sve probleme društvenog života promatra isključivo kao urbane, veže ih uz prostor, pa se onda prostor javlja kao nezavisna i objašnjavajuća varijabla.

2. Predmet koji je najviše zaokupljao pažnju istraživača čikaške škole je »osobna i socijalna dezorganizacija«, koja nije isključivo predmet socijalne patologije, već se treba promatrati i s aspekta »socijalne reorganizacije«.

3. Proces koji je najznačajniji za razumijevanje brzog rasta grada je prostorna pokretljivost. O socijalnoj pokretljivosti puno se rjeđe govorilo.

4. Unutar čikaške škole ljudska je ekologija doživjela snažan razvoj, pošto leži u osnovi klasične teorije grada koja ekološkim obrascem tumači probleme društvenog života.

5. Čikaška škola afirmira kvalitativnu metodologiju. Zato posebno njegu je metodu sudjelujućeg promatranja. Naglašava potrebu neposrednog kontakta s ispitanicima, budući da ju zanima zapažanje i interpretacija određene situacije od strane ispitanika. Kvantitativne tehnike se ne zanemaruju, ali služe samo kao pomoćne.

Mislim da je o čikaškoj školi vrijedilo progovoriti ne samo zbog toga što su to počeci urbane sociologije, već prije svega, zbog toga što su tamo potaknuti mnogobrojni problemi aktualni još i danas: što je to predmet urbane sociologije, kakav je odnos prostornog i socijalnog, problem politizacije urbanog.

²⁵ Na M. Castellsa je presudno utjecao L. Althusser. Pogledaj »Kako čitati Kapital« i »Za Marxa«.

SUMMARY

Chicago School of Urban Sociology regards almost all problems of social life as urban problems, connects them to the environment which then appears as an independent and explanatory variable.

The subject gaining most attention was »personal and social disintegration« which is not exclusively the subject of social pathology, but must also be observed from the standpoint of »social reorganisation«.

The process most important for the understanding of rapid city growth is mobility in the environment. Social mobility has been far less frequently discussed.

Within the Chicago School human ecology has received a boost to its development, since it is the basis of the classical city theory which explains problems of social life through the ecological framework.

The Chicago School recognises qualitative methodology. For that reason it adopts a method of the observer-participant. It stresses the need for direct contact with subjects. Quantitative techniques are not neglected, but are nevertheless auxiliary, at least in the early development period of the school.

Translated by
V. V.